

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

„מדחי אל דחי“

מרובים המבטאים, השגורים בפינו ובטענו, שאנו מדמים בהשקפה ראשונה לידע מקורם, אולם בהשקפה שלאחריה מתחזור לנו, כי טעות הייתה בידנו. בכללם הוא הביטוי „מדחי אל דחי“, שאנו מסתייעים בו להגדיר פורענות הגוררת פורענות וכדומה. בניינו של הביטוי עשוי כבניין ביטויי-מקרא, כגון „מחיל אל חיל“; משקלו עשוי גם הוא כמשקל ביטויי-מקרא, כגון „מכלי אל כלי“; אולם הוא עצמו אינו ביטוי-מקרא. ולא עוד, אין אנו יודעים תולדתו — אם נאמר לעיין במילונים, הנועדים להאיר עינינו בנקודה זו, לא ניוושע: אליעזר בן-יהודה, וכמוהו יהודה גור הנמשך לו בהרבה, אינם מביאים את הביטוי הזה כל עיקר. הלכך אין בררה בידנו אלא לשוטט בין סופרים וספרים ולבקש אותו. והרי קצת דוגמאות בשיטוט כזה העמידוני על כך, כי הביטוי מתנהל והולך מדורי דורות. הרי למשל, בשירת ימי הביניים — ר' יהודה אלחריוזי יכתוב: „יד האפלה שלחה לכם אנוש / נגש ונענה כי בני-יום אורביו / נודד וגולה מדחי אף אל דחי“ (מחברות-איתאל, מהדורת יצחק פרץ, עמ' 35). מתוך הדברים האלה מסתבר, כי המשורר מתפרשת לו תיבת „דחי“ כדרך שנתפרשה בתהלים. וכן, למשל, הרדק לעניין הכתוב „את רגלי מדחי“ יפרש: וכן חלצת את רגלי מהיותי נדחה וגולה. אף בדורות מאוחרים נמצא כביטוי הזה, וכן, למשל, בספרו של נתן העזתי „חמדת ימים“ ידובר בגנותם

של הדרשנים לאמור: „מיגעים עצמם במעשה חידודים. בחריפות של הבל ומאבדים זמן זמנם זמניהם עד שמעלין הבל וקושרין נימא בנימא מדחי אל דחי עד מאה דחיות ותולים בשערה ומהפכים הקערה על פיה“. מתוך הדברים האלה מסתבר, כי המחבר מתפרשת לו תיבת „דחי“ כלשון דחייה ודיחוק. אך ודאי הוא, כי שגירתו של הביטוי באה בייחוד מימיה השכלה ואילך. והרי קצת שימושים בראשיתה ואחריתה.

בראשיתה של ההשכלה נמצא במכתב של אליהו מורפורגו לאמור: „כי אמת הדבר וצבא גדול הוא מיום נפלה עטרת ראשנו, כי הלכנו מדחי אל דחי ואין דורש ואין מבקש“ (המאסף, שבט תקמ"ו). ומנדל לפין כותב, בהגהה לתרגום פרק ב' חלק א' במורה נבוכים, לאמור: „וכיון שכן, יש לחוש שיתאוו עוד לפרי-עץ-החיים ולהאריך ברשעו להשתעבד בבינה יתירה שלו לעבודת הייצר הרע מדחי אל דחי אין קץ“ (ביכורי העתים, תקפ"ה, עמ' 9).

כאן וכאן פירוש הביטוי שלנו — הליכה מכישלון לכישלון. באחריתה של ההשכלה בולט השימוש הזה בפי פרץ סמולנסקי, שנתן לו פרסום מיוחד, בקראו שם ספר נודע שלו: קבורת-חמור או מדחי אל דחי. ועיקרו של הסיפור כלול בשמו זה, דהיינו מעשה הנפש הראשה היורדת ירידה אחר ירידה, ויותר שהיא מתגלגלת היא מגולגלת במדרונה. גם בסיפוריו אחרים ירבה להשתמש באותו ביטוי וכן, למשל יכתוב: „כי רק האיש אשר השחית דרכו ישחית דרכו, אשר יתור אחרי עיניו הוא ילך מדחי אל דחי מבלי משים“

("שמחת חנף") או: "הרבים בהם אסורים בזיקי תאות לבותם
 וקצרה ידם ממצוא פדות לנפשם עד כי ילכו מדחי אל
 דחי אחריהן" (שם); כאן וכאן בא הביטוי לתאר אדם, שיצרו
 הרע מתגבר עליו והוא נוחת דרגה-דרגה. ויש והספר מרמזו
 על פירוש אחר, כשהוא כותב: "ולאיש אשר- עוד לא נפקחו
 עיניו והנה הוא תועה מגשש באפלות, לאיש הזה נורה דעה
 לבל ילך מדחי אל דחי בעשותו מדחה" (שם). ולא
 עוד, הוא נעזר בבניינו של הביטוי הזה לשם בניין ביטויים
 נרדפים, בכתבו לאמור: "מגיתו מרחם עד אשר יגיחנו המות
 אל פיו ילך מאיולת אל איולת ומשגיא אל
 שגיא" (שם). מובן כי ההליכה מדחי אל דחי אפשר
 שתתחלף בדומה לה, וכן נמצא את תלמידו של המספר, והוא
 מרדכי דוד ברנדשטטר, כותב: "ולבבי בקרבי נהפך
 בראותי, כי ילך מדחי אל דחי"; ומתוך שם הסיפור
 אנו למדים בניין אב של הביטוי, שכן שם הסיפור הוא
 "מחיל אל חיל". אבל בסיפורו אחר יכתוב: "נפש חוטאת,
 נרדפת ממלאכי עברה וזעם ומתגלגלת מדחי אל דחי
 ימים ושנים, אויה לי — ענה הדיבוק בקול בוכים" ("הדיבוק
 או שני חתולים בשק אחד"), ואילו בסיפור שלישי יכתוב:
 "וכבר החל להיות משחק למשברי מים אשר הדיחוהו
 מדחי אל דחי" ("צורר היהודים מגרליב"), לאמור דחי
 מתפרש לו מלשון דחה ודוח שהם קרובים במשמע, ובדומה
 לכך יצחק רומש הכותב בעניין התענוגות: "וכן תרדפום
 בעינים עצומות ותלכו מדחי אל דחי ולא תדעו כי
 רגליכם יורדות מות" ("כור עוני", 1861, עמ' 59), וכהנה

פתאום קם רוח סערה ויהדפני מדחי אל דחי" (שם, עמ' 131) ואף: "ואך יצר לבך הרע, הוא המלאך הזועם הדוחה אותך מדחי אל דחי, ואל ד' יועק לבך" (שם, עמ' 56). גם בדוגמאות אלה משמש הביטוי הוראה לדחייה המוסרית. אולם המחבר יודע גם דחייה כפשוטה והוא כותב: "והנה פתאום קם רוח סערה ויהדפני מדחי אל דחי" (שם, עמ' 131). אבל המחבר המתרגם הזה, שהיה מאמני הפרווה בתקופתו, מעלה לפנינו בעיה מיוחדת, היא בעית ניקודו של הביטוי שלנו. הדקדוק מחייב לנקד: מְדַחֵי אֶל דְּחֵי (ולניקוד זה נאמן אלהריזי, וצורך המשקל מסייעו), ואילו יצחק רומש מנקד בפירושו: מְדַחֵי אֶל דְּחֵי. ואין הוא בן יחיד לניקוד זה. שכך ניקדו כמה משוררים בימי ההשכלה. מהם בעלי דקדוק מובהקים, כגון יצחק ארטור, והדבר מוכח בנקל בבדיקת השורה בת י"א תנועות, וכך מנקד בימינו דוד שמעוני. וגם דבר זה מוכח בנקל בבדיקת השורה לפי משקלה הטוני: "צלילים פלאיים נסחטים, נדחפים מְדַחֵי אֶל דְּחֵי" (שירים, מהדורת תש"ט, כרך ב', עמ' ט"ז, י"ז). ולא אומר כי ידעתי לפרנס את העניין הזה, אך דומני שמותר לשער, כי פעל רישומם של הכתובים, שכן שם-העצם "דחי" נמצא במקרא פעמיים בלבד: פעם אחת במזמור תהלים נ"ו: הלא רגלי מְדַחֵי, ופעם אחרת כחזרה לו במזמור תהלים קט"ז: את רגלי מְדַחֵי; ואפשר והמימרה על ההליכה מדחי אל דחי היא כהליכה בין שתי ההזכרות האלו, ומכאן ניקודה. וראוי להם לבקיאים שיבדקו, אם לידתו של הביטוי לא הייתה דרוש בין שני הכתובים האלה.